

EĞİTİMDE YENİ ARAYIŞLAR VE HEDEFLER-I: BAZI BELİRLEMELER VE TEMEL GÖSTERGELER

Yaşar Ersoy

Emekli Öğretim Üyesi; ODTÜ, Ankara

Türkiye’de eğitim alanında yapılması gereken bir dizi acil ve önemli işler vardır. Bunlardan biri, her yurttaşın okuma becerileri ile birlikte matematik, bilim/fen ve teknoloji okuryazarlığı edinmesi ve AB (Avrupa Birliği) tarafından belirlenen yeni hedeflere erişmesidir. Bu incelemede HDI (Human Development Indices/ Beşeri (İnsani) Gelişmiş Endeksi) başta olmak üzere yalnızca gelişmiş ülkelerde değil Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin de göstergeleri yükseltmesi, bir dizi belirlen yetersizliklerin giderilmesin gereği açıklanmaktadır. Dahası AB hedeflerine erişilmesinin altı çizilerek sonuçta Türkiye için çağdaş ve bilimsel eğitim ilkelerinin uygulanmasının olmazsa olmaz denebilecek ve ertelenmemesi gereken bir görev olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede eğitim-ekonomi ilişkisini kısaca açıklayarak bazı ülkelerin eğitim için yaptıkları yatırım ve savunma harcamalarından bir kesit yansıtılmaktadır. Ayrıca genel bir bakışla Türkiye’de eğitim sorunlarına değinilerek bunların içinde yumaklaşanlardan bazılarının genel çerçevesi ile yeni arayışların gerekçeleri kısaca açıklanmaktadır.

**Dünyada en kolay iş, başkalarına öğüt vermek;
en zoru ise kendisini bilmektir.**

Eğitim, dün olduğu gibi bugün de pek çok ülkenin gündeminde yer alan önemli ve öncelikli sorunlarından, ayrıca bitmeyen/bitmeyecek özverili ve kamu yararına uğraşılardan biridir¹. Ancak, altı sıkça çizilen eğitim sorunların çoğu, Türkiye gibi bazı orta düzeyde gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yamalı dar bir bohçaya sığdırılmaya ve sonra da bohçanın ağız sıkıca bağlanıp bir köşeye atılmakta veya bırakılmaktadır². Dahası söz konusu eğitim sorunları, Türkiye gibi hızla gelişmek ve kalkınmak zorunda olan bazı ülkelerde tümleşik ve bilimsel bir yaklaşımla ele alınıp kalıcı ve etkin çözümler aranmadığından eskiyen bohçanın yamaları bir türlü dikiş tutmamakta; yapıla gelen çok sayıda gözlem sonuçları ve bazı araştırma bulguları ise çoğumuzu karamsarlığa sürüklemektedir (Baloğlu, 1990; Akyüz, 2004; WB, 2006; OECD, 2008). Eğitimle ilgili hazırlanan bir dizi ulusal raporlarda, süreli yayınlarda yer alan makalelerde ve kitaplarda çeşitli görüşler ve öneriler; ayrıca alan yazınında uluslararası karşılaştırmalı eğitim göstergelerini yansıtan sonuçlar bulunmaktadır (OECD, 1996; 2007; 2008; ERG, 2007). Söz konusu göstergelerden bazılarını, yineleme ve satır başlıklarıyla olsa da burada anımsamak/anımsatmak ne tür ve denli eğitim sorunları ile karşılaştığımız konusunda eğitim kamuoyunu ve paydaşları kısmen aydınlatacaktır.

¹Eğitimin başlangıcı genel olarak söz edilecek olursa insanlık kadar eski olsa da bir bilim olarak çok yenidir. Dünyada ve Avrupa’daki modern eğitim sisteminin kökleri orta çağ dönemine kadar gider. Günümüzdeki eğitim anlayışı Amerikan filozof, psikolog ve eğitim reformcusu John Dewey’nin (1859–1952) fikirlerinden ilham almıştır. Bugün gelinen nokta oldukça farklı olup yeni anlayışlar ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Eğitimde yenileşme ya da reform çabaları evrensel bir görünüm sergilemektedir.

²Eğitimle ilgili başlıca tartışma konuları genel olarak incelendiğinde; politika, donanım, hizmeti yaygınlaştırma, hizmete süreklilik kazandırma, öğretmen-öğrenci oranları, bina, kitap, araç-gereç, ücret düzeyi ve maliyet gibi noktalara odaklanıldığı görülmektedir.

Eğitim sorunları, bilimsel dayanağı olsa da olmasa da her ülkede tartışıla gelen bir konudur. Buna karşın son yıllarda gerçekleştirilen bazı uluslararası eğitim projelerinde elde edilen bulguların bilimsel dayanağı olup katılımcı ülkelerin ve bilim dünyasında bazı araştırmacıların ilgi odağı olmakta; her ülke kendisi için yeni görevler ve yapması gereken ödevler olduğu bilinciyle hareket etmektedir. Özellikle bilgi toplumu olma yarırında varım diye ipi göğüslemeye çalışanlar eğitimin her alanında köklü yenilik ve değişimde ısrarcı olmakta; öğrencilerin başarı düzeyini yansıtan uluslararası matematik ve fen eğitimi projelerinde başarı puanı ve yeterlilik düzeyi yönünden yapılan sıralamada ilk başta yer almaktadırlar. Bu çerçevede özellikle öğrencilerimizin uluslararası TIMSS (*Trends in International Mathematics and Science Study/Survey*) ve PISA (*Programmes for International Student Assessment*) gibi ortak araştırmalarda matematik ve fen bilimlerinde sergiledikleri genel başarı düzeyi ve sıralamadaki göreceli konumu bir yurttaş olarak çoğumuzu düşündürmekte ve kaygılandırmaktadır (EARGED, 2003; 2005). Ayrıca lke genelinde ilköğretim öğrencilerine yönelik SBS (Seviye Belirleme Sınavı) ve YGS (Yükseköğretime Geçiş Sınavı) sonuçları ise yüz binlerce öğrenciye devlet ve ailelerin yaptığı yatırımın sağlıklı bir göstergesi olmamakta; ulusal kaynaklardan eğitime ayrılan harcamanın bir kesimi, aslında yarar-verimlilik yönünden boşa gitmekte; ekonomik yönüyle her yıl yapılan yatırım buharlaşmaktadır. Bu konuda şimdiye kadar gazetelerde bile çok şey söylenmiş ve yazılmış olsa bile özellikle sınav sonuçları açıklandığı günlerde sıcak tartışmalar sürdürülmekte, öğrencilerin kazanımları ve genel başarı düzeyleri hakkında incelenecek ve araştırılacak çok sayıda sorun bulunmaktadır. Bu konuda yapılan her değişiklik, toplumda eleştiri konusu olmakla kalmamakta; ayrıca başka bir sorunun yaşanmasına neden olmaktadır.

Söz konusu eğitim sorunları ayrıntılı olarak açıklamak bir yana adlarını bile bir nefeste sıralamak bile kolay deđildir³. Bununla birlikte ilgi alanımız çerçevesinde birkaç soruna, incelememiz ana temasının elverdiği lde değinmek ve bulgulardan bazılarını kısaca açıklamak, görüşlerimizi yansıtmamız gerekir. Daha açıkçası ülkemizde matematik, fen bilimleri ve teknoloji okuryazarlığı başta olmak üzere eğitimde nitelik kamuoyunda başlıca tartışma ve uzlaşma konularından biri olması gerekirken bu konuda elde edilen çeşitli bilimsel bulgular, görüş ve öneriler göz ardı edilmektedir. Sonuçta bilim ve teknolojiye dayalı endüstri sektörlerinin geliştirilmesi yavaş hızla ilerlemekte; ayrıca küreselleşmiş pazar ekonomisinde hizmet ve mal üretimimiz cılız ve yetersiz kalmaktadır. Sonuçta Türkiye'de dış alım ve satış arasında denge dış alım lehine bozulmuş olup yıllık bütçe sürekli açık

³Eđitimde problemlerin birikmesindeki nedenleri çoktur. Bunlardan biri, 'işten kaçınma' anlayışı yüzünden zorluk derecesi yüksek, karmaşık ve çok aktörlü sorunların ertelenmesidir. Ayrıca eğitim sorunlarının zm genellikle birkaç nesilden sonra gerekleşebildiğinden, siyasi karar vericiler daha çok kısa dönemli zmler peşinde koşmaktadır. Belirtmek gerekir ki, bu yalnızca Türkiye'ye özgü bir durum değildir.

vermektedir. Denge bozukluğunun ekonomide anlamının ve etkilerinin ne olduğu bilinmesine karşın üst yöneticilerin çoğu belirtilen cari açığı umursamamakta ve gelişmelere duyarsız davranmaktadır.

Derleme bilgiler içeren bu incelemede ülkemizde karşılaşılan bir dizi eğitim sorundan bir demet mercek altına alınarak bazı belirlenmeler ve göstergeler, örneğin HDI (*Human Development Index*/Beşeri Gelişmişlik Endeksi) açıklanmaktadır. İlgili göstergeler, aslında bazı yetersizliklerin açık seçik bir anlatımı olup yeni hedeflere yönelik bazı öneriler sunulmaktadır. Dahası eğitimde Avrupa Birliği (AB) hedeflerine erişilmesinin altı çizilerek sonuçta Türkiye için çağdaş ve bilimsel eğitim ilkelerinin uygulanmasının olmazsa olmaz denebilecek ve ertelenmemesi gereken bir görev olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede eğitim-ekonomi ilişkisini kısaca açıklayarak bazı ülkelerin eğitim için yaptıkları yatırım ve savunma harcamalarından bir kesit yansıtılmaktadır. Ayrıca genel bir bakışla Türkiye’de eğitim sorunlarına değinilerek bunların içinde yumaklaşanlardan bazıları ile yeni arayışların gerekçeleri kısaca açıklanmaktadır.

Eğitim Sorunlarına Genel Bir Bakış

Eğitim, bireyin doğumundan ölümüne süregelen bir olgu olduğundan, ayrıca politik, sosyal, kültürel ve bireysel boyutları aynı anda içinde bulundurduğundan çok kapsamlı tanımının yapılması zordur. Eğitim bireylerin toplumun ölçütlerini (norm, standart), inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçlerdir. Kişinin yaşadığı toplum içinde değeri olan yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçlerin tümüdür. Bu bağlamda gerek az gelişmiş ve gelişmekte olan, gerekse gelişmiş ülkelerde, yukarıda belirtilen nedenler ve benzerlerinden kaynaklanan eğitim sorunlarını belirlemeye, ayrıca olanaklar ölçüsünde çözmeye yönelik pek çok girişim olmaktadır. Eğitim sorunlarının çözümüne ilişkin bazı girişimler incelendiğinde, bunların daha çok, öğretmen yetiştirme, yeni okullar inşa etme, öğrenim süresini uzatma, ikili öğretim ve gece öğretimi konularına ağırlık verildiği, nitelikten çok niceliğe önem verildiği ortaya çıkmaktadır. İleri endüstri ülkelerinde eğitimde nitelik başat sorun iken gelişmekte olan ülkelerde nicel ve nitel sorunlar bir arada yaşanmakta; alışıla gelen veya geleneksel yaklaşımlarla sorunlara çözüm aranmaktadır. Geleneksel çabalarla eğitim sorunları yeterince çözülemediği gibi, tersine, var olan sorunlar da gittikçe artmakta; ayrıca yapısal özellikleriyle birlikte aynı sorunlar çehre değiştirmektedir. Belirtilen bu çerçevede genel gözlemlerimizi yansıtmak yararlı olacaktır.

Genel Bir Gözlem: Eğitimin toplum yaşamındaki değerlerinin anlaşılmasına koşut olarak yirminci yüzyılda tüm ülkelerde eğitim hizmetine aşırı bir istem doğmuştur. Bu aşırı isteme dayalı olarak okul sayılarında büyük artışlar gerçekleşmiş (OECD, 2008); ancak, yine de tüm ülkelerde eğitim alanında bazı çıkmazlardan ve yetersizliklerden söz edilmeye başlanmıştır. Eğitimde bazı temel sorunların yaşanmasında, eskiden eğitim dizgesinde sınırlı sayıda bireylerin eğitimi için yeterli olan okullar, öğretmenler, eğitim programları ve bu programları uygulamaya yönelik yöntem ve tekniklerin, geniş kitlelerin eğitiminde yetersiz kalışı etkili olmuştur. Böylece küreselleşen iş ve ticaret dünyasında eğitimde nicel değil nitelik ön plana alınmış; toplumda yeni dönüşümlerin gerektiğinin altı çizilmiştir.

Yaşadığımız yüzyılda, ülkelerin eğitime bakış açılarında çok büyük benzerlikler olduğu görülmektedir. Eğitimin birey yaşamında ve toplumların gelişmesinde ne denli önemli ve olmazsa olmaz bir etkinlik olduğu hemen tüm uluslarca benimsenmiştir. Bir başka anlatımla yüzyılımızda zenginlik kaynaklarındaki eşitsizlikler ve politik rejimlerdeki karşıtlıklara karşın tüm ülkeler, eğitime ilişkin temel konularda ortak görüşler benimsemişlerdir. Alan yazını incelendiğinde benimsenen ortak görüşlerden ve erişilecek hedeflerden bazılarının aşağıda sıralananlar olduğu anlaşılır. Bunlar:

- Tüm bireylere temel eğitim.
- Temel eğitime dayalı mesleki eğitim.
- Yeniden eğitilmek, mesleğine ilerlemek isteyenlere yaşam boyu eğitim.
- Tüm eğitim basamaklarında, ulusların coğrafi, ekonomik ve toplumsal gerçeklerini göz önünde bulundurarak, öğrencilerin koşul ve gereksinimlerine uyarlanmış eğitim.
- Toplumlara politik ve kültürel kimliklerini koruma olanakları sağlayan eğitim.
- Tüm eğitsel amaçların ekonomik olarak gerçekleşmesini hedef alan eğitim.

Yukarıda sıralanan görüşler eğitim dizgesinin demokratlaştırılmasını, diğer bir deyişle ekonomik olanakları, sosyal statüsü, yaşı, cinsiyeti ne olursa olsun, herkesin, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda, eğitim olanaklarından yararlanması gerektiğini belirtmektedir.

Eğitim-Ekonomi İlişkisi: Ulusal ekonomilerin gelişmesine, bir ülkenin hızlı ve dengeli kalkınmasında eğitimin katalizör görevi yaptığı bilinmektedir. Çünkü eğitim, toplumdaki bilgi ve enformasyon tabanını, akılcı düşünce ve davranışları, değerleri ve yetenekleri yeniler ve zenginleştirir. Bir başka anlatımla, eğitim işgücünün verimliliğini arttırarak ekonominin büyümesine katkı sağlar; artan verimlilik ise değişik eğitim düzeylerindeki işgücünün elde ettiği kazançlarda farklılaşma, artış şeklinde sonuçlanır. Bu çerçevede her meslek grubunda hizmet öncesi, hizmet içi ve işbaşı eğitimine yapılan yatırımlar da işgücünün beceri ve

yeteneklerini geliştirerek verimlilikte artışa yol açmaktadır. Eğitim düzeyinin göreceli yüksek olduğu ülkelerde ekonomik gelişim hızının da ivme kazandığını belirtmek gerekir.

Genel olarak, daha yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler daha yüksek eğitim elde etme olanağına sahiptir. Ancak bu durum, eğitimin daha yüksek ulusal gelir düzeyinin zorunlu bir nedeni olduğu anlamında yorumlanamaz. Çünkü eğitim hem yatırım hem de tüketim malıdır. Gelir arttıkça insanlar daha fazla eğitim talep eder ve hem kendileri hem de çocukları için bu amaçla daha fazla kaynak ayırırlar. Eğer yeterli ve sürekli kaynak bulunamıyorsa ailede ve toplumda sosyo-ekonomik dengeler bozulur; arayışlarda yön ve amaç değişir. Bu durum kendi başına toplumda yeni eğitim sorununun yaratılmasında kuluçka dönemine giriş için fırsatları olanaklaştırır.

Öte yandan ekonomi kalkınmanın daha üst aşamalarına geçtikçe yapısı daha hızlı büyüyen ve daha verimli sektörler lehine değişir, geleneksel teknikler yerini daha ileri, modern tekniklere bırakmaktadır. Değişiklikler ekonomideki bazı malların ve mesleklerin ortadan kalkmasına, eski bilgi ve becerilerden bazılarının artık geçersiz kalmasına ve bütün bunların yenileriyle değiştirilmesine yol açmaktadır. Bu nedenle eğitim, istihdam edilen işgücünün teknolojik değişiklikler karşısında uyum sağlama ve esneklik yetilerini (kabiliyet) sağlanmasında rol oynar; istihdam fazlalıklarını veya eksikliklerini önlemek için işgücünün yeniden eğitilmesini ya da yer değiştirmesini olanaklı kılar. Ayrıca eğitim fırsat eşitliği yaratarak, ulusal ekonomilerde elde edilen gelir ve refahın dağılımındaki eşitsizliğin azalmasını katkı sağlar. Birçok geri kalmış ülkede bağımsızlıktan sonra orta gelirli sınıfların ortaya çıkmasının bir göstergesidir. Ancak bir toplumda ekonomik dengeler ve gelir paylaşımı hakça sağlanamadığında orta sınıflar varlıklarını zaman içinde yitirirler; mal ve hizmet üretiminin her alanında eğitimsiz ve niteliksiz işgücü yaratılır. Bu bir kısır döngü olup ülkeler tercihlerini, bilinçli yapmak zorundadır.

Ülkelerin Gelişmişlik Göstergeleri ve Yeni Ortak Hedefler

Her ülkede eğitimle ilgili farklı nitelikte, değişik boyutlarda ve düzeyde yaşanan bir dizi sorunlar, ayrıca oldukça açık ve net yanıt bekleyen pek çok sorunun bulunduğu sıkça söylemlerle dile getirilmekte, ayrıca çoğu rapor edilerek ilgililerin bilgisine sunulmaktadır. Yayınlan raporlarda ve makalelerde çeşitli sorunlar incelenmekte, karşılaştırmalı istatistikler sergilenmekte ve öneriler tartışılmaktadır (OECD, 2008; WB, 2006; UNDP, 2008). Bu konuda dikkat çeken birkaç bulguyu, yineleme olsa bile burada açıklamak ve sorunun altını bir kez daha altını çizmek yararlı olacaktır.

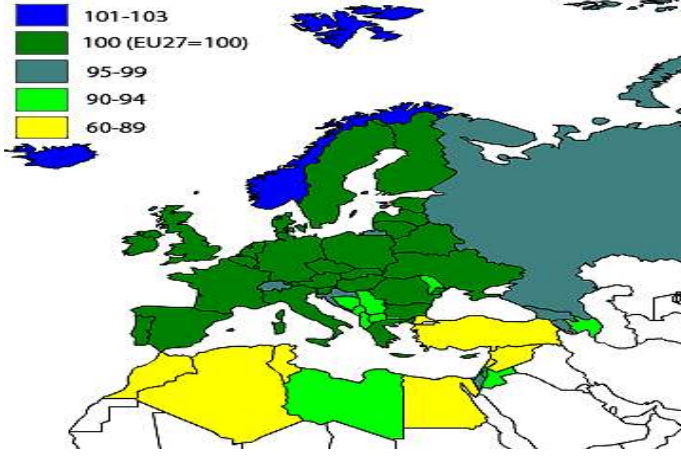
Ülkerlin Gelişmişlik Göstergeleri: Gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerle ilgili bir dizi göstergeler olup göstergelere bakarak genel değerlendirmeler yapılmaktadır. Örneğin, UNDP (*United Nation Development Programme: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı*)’nın Ocak, 2008 Haber Bülteninde Türkiye “insani gelişme” açısından 177 ülke arasında 84. sırada yer almaktadır (UNDP, 2008). Söz konusu raporda ülkelerin gelişmişlik durumunun bir ölçüğü olan HDI (*Human Development Indices: İnsani Gelişme Endeksi*)’e göre üç boyutta incelenmektedir. Bunlar: (i) uzun ve sağlıklı bir yaşam; (ii) bilgiye erişim ve (iii) iyi bir yaşam ölçütü (standartı, normu). Bu temel boyutlar, doğumdan sonra ortalama ömür, yetişkinlerde okuryazarlık oranı, ilköğretim, ikinci öğretim ve üçüncü öğretime brüt kayıt olma oranı ve alım gücü değer eşitliğinin (paritesi) dolarla ölçülen kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla (GSMH) ile ölçülmektedir. Örneğin, 2005 UNDP verilerine göre Türkiye’nin HDI değeri, 0,775’tir. Daha açıkçası Türkiye 177 ülke arasında ortalama ömür açısından 85., yetişkin okuryazarlık açısından 69., ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretime brüt kayıt oranı açısından 108. ve alım gücü değer eşitliğinin dolarla ölçülen kişi başına GSMH açısından da 66. sıradadır. Okullarda eğitimin niteliği, öğrenci başarısını yansıtan bazı ölçütlere göre de OECD (*Organisation for Economic Cooperation and Development: Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü*) ülkeleri içinde Türkiye, sondan ikinci sırada yer almaktadır.

HDI’nın üç boyutlu endeksinin bir bileşeni eğitimle ilgili olup Birleşmiş Milletlere üye bazı ülkelerle eğitim endeksleri Çizelge 1’de, AB ülkelerinde durum ise Şema 1’de görülmektedir.

Çizelge 1. BM Üye Bazı Ülkelerin Eğitim Endeksi (EE)

Ülke	EE	Ülke	EE	Ülke	EE	Ülke	EE	Ülke	EE
Avustralya	0.993	Kore	0.988	Rusya Fed.	0.933	Meksika	0.886	AB	0.961
Yeni Zelanda	0.993	ABD	0.968	Şili	0.919	Çin	0.851		
Kanada	0.991	Japonya	0.949	Brezilya	0.891	Hindistan	0.643		

EE: Eğitim Endeksi

Şema 1. AB ve Komşu Ülkelerin Eğitimde Ortalama Başarı Düzeyi (EU27=100)
 Kaynak: CRELL/Joint Research Centre (2009); Data Source: UNDP, Human Development Report, 2009.

Öte yandan çok sayıda ülkede eğitimin niteliği ile doğrudan ilgisi olan bazı araştırma bulguları bulunmaktadır. Örneğin, çok sayıda ülke öğrencilerinin matematik ve fen bilimleri (fizik, kimya, biyoloji, v.d.) başarı durumunu ve düzeyini belgeleyen çeşitli araştırma raporları ilgi odağı olmaktadır (PISA, 2003; 2006; Martin et al, 2008). Bunlar içinde özel olarak TIMSS, PISA gibi uluslararası karşılaştırmalı eğitim araştırması raporları incelendiğinde 13+ ve 15+ yaş grubu Türk öğrencilerin matematik ve fen bilimleri testlerinde başarı düzeyini gösteren puanların katılımcı ülkelerin ortalama puanların çok altında yer aldığı, OECD ve AB ülkelerine göre son sıralarda bulunduğu görülmektedir (EARGED, 2003; PISA, 2003, 2006). Böylece örnek denebilecek göstergelere bakarak Türkiye ile ilgili bir değerlendirme yapacak olursak ülkemiz sıralamada bulunması gereken düzeyin oldukça gerisinde olup göstergelerin en kısa zaman dilimi içinde yükseltilmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir.

Bazı Ülkelerin Savunma (Askeri) ve Eğitim Harcamaları: Ülkelerin eğitime ve savunma-askeri harcamalara hangi oranda para ayırdıkları o ülkeyle ilgili bazı gerçekleri yansıtmaktadır. Kuşkusuz ülkelerin gelir dağılım durumları ve nüfus artış hızları arasında ilişki olup benzer bir ilişki belirtilen iki tür harcama arasında da araştırılacak olursa ilginç durumlar elde edilecektir. Bırakın savaş yıllarını yakın yıllardaki, örneğin 2008 veya 2009 yılına ait bazı ülkelerin savunma harcamaları ve eğitim harcamalarını, o ülkenin GSMH oranı ve nüfus artışı ile karşılaştırmak aydınlatıcı bilgiler verecektir.

Genelde gelişmiş ülkelerin eğitim için harcadıkları paranın, savunma harcamalar için harcadıklarından oransal olarak çok yüksek olduğunu görülmüyor. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin savunma harcamaları ise, neredeyse eğitim için ayırdıkları paranın iki katı.

Denebilir ki bu ülkeler, bu nedenle gelişmekte geri kalıyorlar ve ülkelerinde gerçek anlamda demokrasiyi yerleştiremiyorlar. İlgili kaynaklarda yansıtılan sayılara yakından bakıldığında dünyadaki en yüksek savunma harcamasını yapan ABD’de bile, eğitim harcamaları savunma harcamaların üzerinde. Suudi Arabistan’da savunma harcamaları eğitim harcamalarının iki katına yakın iken Japonya’nın eğitim harcamaları savunma harcamasının dört katından fazladır. Benzer biçimde Almanya ve Brezilya gibi ülkeler ise savunma harcamalarının üç katını eğitime ayırıyorlar. Sürekli savaş durumunda olan İsrail’de bile eğitim harcamaları savunma harcamalara yakın. Bizim ise, eğitime harcadığımız para, savunma harcamalarımızın neredeyse yarısı kadar. Komşumuz Yunanistan’da iki sektörde yapılan harcamalar birbirine yakındır.

Gözlemlenen ve Belirlen Bazı Ortak Eğitim Sorunları

Pek çok yerde altı çizilerek belirtildiği gibi ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin ekonomik durumlarıyla yakından bağlantılı olduğu yadsınamaz bir gerçek. Ancak özellikle “Bilişim (bilgi ve iletişim) Çağı” teriminin yaşamımıza girdiği 1990’ lı yıllarda, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin yalnızca, GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla), KBDMG (Kişi Basına Düşen Milli Gelir), enflasyon rakamları v.b. gibi ekonomik değişkenler ile belirlemelerin çok da yeterli olmadığı, zenginliğin ileri teknolojiyi üretebilen, bilimsel düşüncüyü ve bilimsel yöntemleri kullanmayı bir yaşam biçimi haline getirebilmiş olan toplumlarda daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Böylece velilerin (anne-baba), çocuklarının yalnızca derslerde öğrendikleri ile yetinmelerini arzulamadıkları, standart ders programları yanında çocuklarının yeteneklerine göre seçtikleri alanlarda etkileşimli (interaktif) ve katılımlı çalışma yapmalarını istediklerini görmekteyiz. Gelişmekte olan ülkelerde eğitim sorunlarının algılanışı ve yansıtılan durumların görünüşleri daha farklı açılardan değerlendirilmektedir.

Günümüzde az gelişmiş, orta düzeyde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin neredeyse tümünün eğitim dizgelerinde bir darboğazdan ve açmazlardan söz edilmektedir. Bu ülkelerde yaşanan darboğazın temelinde yatan belli başlı nedenler şunlardır:

- Genel nüfus içerisinde okul çağında çocuk ve genç insan nüfusun büyük oluşu.
- Çocukların küçük bir kısmının kısa süre okula devam etmesi ve okulu erken terk etmesi
- Öğretmenlerin sayıca azlığı ve genel niteliğinin düşük oluşu.
- Okulda bir öğretmene düşen öğrenci sayısının fazlalığı ve yardımcı personel yokluğu.
- Derslik, laboratuvar v.b. kapalı alanlara düşen öğrenci sayısının çok olması.
- Öğretim basamaklarına göre okullaşma oranının dengesizliği.
- Okulların, yerleşim alanlarına ve bölgelere göre dengeli dağılmayışı.

- Zorunlu eğitim süresinin kısa olması ve mezun öğrenci sayısının düşüklüğü.
- Anne-babaların eğitimin önemini yeterince bilmemesi ve bilinçli davranmaması.

Yukarıda belirtilen belli başlı nedenlerin yol açtığı eğitim sorunları az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanırken gelişmiş ülkelerde de daha çok bilimsel, sosyal ve bireysel olgulardan kaynaklanan, ekonomik, sosyal ve eğitsel içerikli bir yığın ciddi sorunların yaşandığından söz edilmektedir.

Türkiye’de Eğitim Sorunları-Genel Bir Bakış

Türkiye’de yıllardır eğitim sorunlarının ağırlığından, eğitimin çıkmazda olduğundan söz edilir, sorunların birçoğu rapor edilir ve düzenlenen toplantılarda bazıları tartışılır (DPT, 1973; 2002; 2008; MEB, 1995; 1996). Eğitimle doğrudan ilişkili olanlar da, dolaylı ilişkide olanlar da, yani, toplumun bütün kesimleri eğitim sorunlarının çözülmesini, Türkiye’de çağdaş bir eğitim dizgesi (sistemi) kurulmasını ve geliştirilmesini arzularlar, bir kesimi de her fırsatta düşüncelerini ve isteklerini yansıtmaya çalışır, bu yolda çaba harcarlar. Ne var ki bir süre sonra, sorunlar yumağının artarak sürmekte olduğunu görseler de yurtsever insanlar uğraşlarından ve sevdalarından vazgeçmezler. Bu belirleme, yalnızca günümüz için geçerli olmayıp önceki dönemleri, açıkçası genç Cumhuriyetin, bağrında doğup çıktığı Osmanlı Devletini de içine alır.

Eğitimle ilgili belirtilen durumun önemini ve gereğini kavrayan, ayırtını sezen bilinçli toplum önderleri zamanında bazı önlemler almışlar, belirlenen yeni hedeflere erişmek için yoktan bağımsız ve özgür bir ulus yaratmaya çalışmışlardır. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti (TC)’nin kurulduğu yıllarda ülkemizde büyük bir yokluk ve yoksulluk halkın yaşamında baskın ve yaygın iken halk eğitimi seferberlikleri düzenlenerek her yurttaşta okuma-yazma becerileri kazandırılmak için uğraşılmış; ülke genelinde aydınlanma dönemi yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak ülke genelinde, özellikle yaşlı kadınların bir kısmı hala okuryazar değildir ve aydınlanma süreci kesintiye uğramıştır. Burada bu tür sorunları listelemek yerine bir kısmına değinmek ve etkilerini yansıtmak yeterli olacaktır.

Türkiye’de Eğitimin Ana Amacı: Türkiye’de eğitimin genel amaçları yasalarda, ilgili yönetmeliklerde ve yönergelerde açıklanmıştır. Genel amaç, Atatürk ilke ve devrimlerine bağlı, düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, demokratik değerlere bağlı, yeni fikirlere açık, kişisel sorumluluk duygusuna sahip, ulusal kültürü özümsemiş, farklı kültürleri yorumlayabilen ve çağdaş uygarlığa katkıda bulunabilen, bilim ve teknoloji üretimine yatkın ve beceri düzeyi yüksek, üretken ve yaratıcı bilgi çağı insanının

yetiştirilmesidir. Eğitim dizgesi yapılandırılırken hedef, iş dünyasının gereksinim duyduğu üretimsel ve yönetsel yaklaşım ve yöntemleri öğrenmiş, bunları uygulayabilen kalitede eğitim almış, yenilik ve değişimi sürekli takip edebilen bilgi çağı insanını yakalamak ve sayısını arttırmak olmalıdır görüşünün altı çizilmektedir.

Eğitim Dizgesinin Bazı Temel Sorunları: Türkiye’de eğitim sorunları, aslında sayıca çoktur ve her birinin tipik özellikleri bulunmakta; olumsuz etkileri ise kök salmakta; sosyo-ekonomik sorunların çözümünde ayak bağı olmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de kişiler arasında eğitim isteminin oldukça yüksek düzeyde olduğu, sorunların belirlenmesi ve olası çözümü yönünde arayışların ve çabaların sürdürüldüğü söylenebilir. Ancak insanlar eğitim gereksinimlerini karşılamaya çalışırken dizgenin oluşturduğu engellerle baş etmek zorunda kalmakta; çoğunun var olan gücü ve olanakları yetersiz kalmaktadır. Bu engellerin bir bölümünün Türk eğitim dizgesinin serbest pazar ekonomisi ve bilgi toplumunun değerleriyle uyumlu duruma ve düzeye getirme çabalarının beklenen etkinliğe henüz kavuşturulamamasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye’nin AB açılımı (perspektifi) içerisinde eğitim dizgesini gözden geçirerek yeni politika ve stratejiler geliştirmesi, eğitim için ek kaynaklar yaratarak düzenli ve sürekli yatırım yapması zorunlu görülmektedir. Eğitimle ilgili olarak belirtilen bu durum yıllar öncesinde ve günümüzde Türkiye’de alan uzmanların, görevlilerin ve yöneticilerin katılmış olduğu toplantılarda ele alınarak incelenmiş ve alınan kararlar ilgili kurumlara sunulmuş, yaptırımların gerçekleştirilmesi beklenmiştir (DPT, 2008; MEB, 1996).

Daha açıkçası eğitimle ilgili olarak Milli Eğitim Şûra (MEŞ)’ larında önemli belirlemeler yapılmış, bir dizi öneri geliştirilmiş (MEB, 1995; 1996) ; bazı yaptırımlar ve öngörüler 1960’ dan başlayarak beş yıllık kalkınma planlarında rapor edilmiştir (DPT, 1973; 2008). Örneğin, 1939’ dan günümüze kadar düzenlenen bir dizi MEŞ ’ da Türkiye’nin eğitim sorunlarını çözebilecek, Türk eğitim dizgesini (sistemi) geliştirecek ve iyileştirecek çeşitli kararlar alınmıştır. Ancak, alınan kararları uygulamaya aktarma konusunda gerekli adımlar atılmadığı/atılmadığı için, eğitim sorunlarının birçoğu çözülememiştir. Şöyle ki Şûra kararlarının önemli bölümü, ya hiç uygulanmamış, ya alınan kararın uygulamaya aktarılması 20-30 yıl gibi gecikmeli olmuş, ya da bir iki yıllık uygulamadan sonra uygulama terkedilmiş, bazen da alınan kararın tersi yönde uygulamalar olmuştur. Örneğin, 1999’ da toplanan 16. MEŞ’ da dönemin Milli Eğitim Bakanı Şûrayı açış konuşmasında, “Bugüne kadar şûralarda önemli kararlar alınmış, bir kısmı hayata geçirilememiştir.” diyerek bakanlığının özeleştirisinde bulunmuştur. Aynı Bakan konuşmasını sürdürürken de “Sayın üyeler;

halkımız, eğitime büyük önem veriyor; analar, babalar çocuklarını okutabilmek için her özveriye katlanıyorlar; ama umduklarını bulamıyorlar” görüşünün altını çizerek beklentisini belirtmiştir. Eğitimci Akyüz (2004)', "Eğitim tarihimizde hemen her zaman kâğıt üzerinde parlak ilkeler, amaçlar, programlar, yasal metinler hazırlandığı, şekle ve gösterişe önem verildiği, fakat uygulamada aynı çaba, ciddiyet ve istikrar gösterilmediği dikkate çarpıyor.” görüşünü açık ve seçik bir dilde yansıtmaktadır.

Türkiye’de Yumaklaşan Eğitim Sorunları ve Yeni Arayışların Gerekçeleri

Her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yaşanan eğitim sorunlarının bir kısmı yeni değildir. Söz konusu eğitim sorunların bir kısmı çözülmüş, bir kısmı ertelenmiş; ayrıca bireysel ve toplumsal gereksinimler nedeniyle yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bugün için ülkemizde yumaklaşan ve birikmiş bazı eğitim sorunları olup çözüm için yeni arayışlar sürdürülmektedir. En azından yeni çabaların ve arayışların bazı gerekçeleri olup bir kısmını incelemek ve tartışmak yolumuzu az da olsa aydınlatacaktır.

Türkiye’de Yumaklaşan Eğitim Sorunları: Ülkelerin eğitim konusunda benimsedikleri görüşlere ve paylaşılan ortak düşüncelere karşın, eğitimle ilgili araştırma bulgularından anlıyoruz ki, hemen her ülkenin değişik ve farklı düzeyde eğitim sorunları olup bunların bir kısmına çözüm bulunurken bir kısmı giderek artan biçimde varlığını sürdürmektedir. Bu sorunların artarak sürmesinde çağımızın ekonomik, sosyal ve teknolojik koşullarındaki hızlı değişimin toplumsal yapılara yansımaları, var olan yapılandırmaları değiştirmeye zorlaması etkili olmaktadır. Böyle bir durum her ülkede olduğu gibi ülkemizde de eğitim dizgelerini (sistemi) yeniden mercek altına alıp çok yönlü sorgulamayı ve yeni yatırımlar yapmayı gündeme getirmektedir. Bu bağlamda sorgulanacak, tartışılacak ve araştırma yapılması gereken çok sayıda eğitim sorunu bulunmakta olup bunların her biri ayrı başlıklar altında olabildiğince derinlemesine incelenmelidir⁴.

Ne var ki Türkiye’de çağdaş ve bilimsel eğitim konusıyla ilgili olarak başta eğitimciler olmak üzere toplumumuzda hızla oluşan kaygıları paylaşan bilim insanlarının ve düşünce önderlerinin öngörülleri ve önerileri dikkate alınmamakta; bazı sorunlar ise olağan mecrasını değiştirerek karmaşıklaşmakta; bunların bir kısmı ucu kaçan veya kayıp olan ip yumaklarına benzemektedir. Başta eğitim olmak üzere Türkiye’nin sorunlar çözümsüz değildir; tutarlı politikalar izlemek ve yenilikçi olmak gerekir. Böylece çizilen resim veya çekilen fotoğraf ne

⁴Bunları burada bir bir sıralamak ve her biri için çözüm önerileri belirlemek bir uzmanın bilgi ve deneyim birikiminin sınırlarını aştığından bu konuda kendimizi yormamızın ve zorlamamızın bir anlamı olmayacaktır.

olursa olsun ve nasıl okunursa okunsun, ayrıca sorunlarla ilgili olarak farklı düşünmüş olsak ta çok karamsar olunmamalı, ortak aklı ve bilimsel yöntemleri kullanarak sorunlara çözüm aranmalı, eğitimde köklü değişim ve yenilikçilik aranmalıdır. Bu arayışta bilmeliyiz ki Türk eğitim dizgesi, bir yandan hızla artan nüfusun, eğitim gereksinimini karşılama çabası gösterirken, bir yandan da, nüfusun en etkin bir şekilde uzun süreli (örneğin yaşam boyu) eğitim görmesi konusuna özen göstermek, düzenli kaynak ayırmak ve yeni yatırımlar yapmak zorundadır. Ne var ki, yenileşme doğrultusunda planlanan yeni düzenlenmeler ve gerçekleştirilen etkinlikler her toplumda oldukça güç kabul görmekte, benimsenmesi ve uygulamaya konması kolay olmamaktadır. Bu bakımından Türkiye’de yenileşmenin güçlü bir desteğe gereksinimi olup kamuoyu oluşturan tüm bireyler olabildiğince bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmeli; ayrıca düzenlenecek çeşitli eylemlere etkin katılımı ve beklenen katkısı sağlanmalıdır. Özellikle öğretmenlerin ve eğitimcilerin daha bilinçli davranmaları dışında çevrelerini aydınlatmaları, paydaşları bilgilendirmeleri ve girişimlerde öncülük etmeleri, her birinin eğitim gönüllüsü olması beklenmektedir. Belirtilen bu tür yaklaşım ve genel anlayış, aslında eğitimde bir seferberlik olup savaşın kahramanları adsız kişilerdir.

Yukarıda betimlenen çerçevede toplumun büyük kesimlerinde ve katmanlarında eğitim konusunda yakınmalar eksik olmamakta; arayışlar sürmekte; eğitimde belirlenen yeni hedeflere erişmek için yoğun ve sürekli çaba harcanması gerekmektedir. Örneğin, yıllar önce hazırlanan bazı ulusal ve çeşitli uluslararası raporlarda sorunların altı çizildiği gibi yenilerin çözümüne de var olan öz kaynaklar ve eğitim alanına yapılan yatırımlar yetersiz kalmakta olduğu yinelenmekte; olası çözümler için ise bazı denemeler ve uygulamalar ertelenmektedir (DPT, 1973, 2002; MEB, 1996; TÜSİAD, 2003; OECD, 2008, vd.).

Yeni Arayışların Gerekçeleri: Türkiye’de AB’ne uyum sürecinde eğitim alanında çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların şu aşamada arzu edilen düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Ancak, uyum sürecinde bazı önemli gelişmeler olduğu da bir gerçektir. Örneğin, ilk ve orta öğretim müfredatlarında öğrencileri araştırma ve inceleme yapmaya yönlendiren, öğrenmeyi öğreten bazı yenilikler ve değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca, lise öğreniminin dört yıla çıkarılmış olması, genel liselerle mesleki ve teknik liseler arasında dokuzuncu sınıftan sonra yatay geçiş olanağı sağlanmış olması olumlu gelişmelerdir. Ancak, bu gelişmelerin ve değişikliklerin eğitimle ilgili tüm diğer konuları ve alanları da kapsamaması gerekir.

Eğitim sorunlarının geleneksel çözüm arayışlarıyla çözümlenemediği görülünce ülkelerin eğitimci ve yöneticileri yeni arayışlara yönelmektedirler. Bu yeni arayışların temelinde şu gerekçelerin olduğu söylenebilir:

- Aynı anda büyük kitlelere eğitim hizmeti verilememesi.
- Bireylerin ilgi ve yeteneklerinin yeterince dikkate almaması.
- Bireyler için gerekli olan bilgilerin ve bilgi miktarının iyi belirlenememesi.
- Uygun bilginin uygun yöntem ve tekniklerle sunulamaması.
- Gerekli bilginin etkili olarak kısa sürede kazandırılmaması.

Bu gerekçeler herkese daha iyi eğitim olanaklarının sağlanması yönünde yeniliklere gereksinim olduğunu göstermektedir. Bu açılardan yapılan incelemeler, sınıfta yapılan geleneksel eğitimin artık kurumsal ve evrensel anlamda örgün eğitim olanakları sağlayan en iyi uygulama olma niteliğini yitirdiğini ortaya koymuştur. Sınıfta yapılan eğitimin en iyi uygulama olmadığını, günümüzde yaşanan başlıca şu sorunlar da göstermektedir.

- Eğitimin yaygınlaştırılmaması.
- Fırsat ve olanak eşitsizliğinin sürmesi.
- Kaynakların verimli kullanılmaması.
- İstem sunu dengesizliği.
- Eğitimin yeterince işlevsel olmayışı.
- Eğitimde nitelik düşüklüğü.
- Eğitimde standardın sağlanamayışı.

Bu sorunların çözümünde ileri eğitim teknolojilerinin işe koşulması, eğitim alanında iyileşme ve yenileşme yönünde yeni bir seferberlik gerektiği söylenebilir.

Bazı Sonuçlar ve Öneriler

Son birkaç yüzyıl içinde bazı toplumlar kalıplaşmış niteliklerini değiştirdiler; tarım toplumundan endüstri toplumu geçme yönünde hızla ilerlediler ve sürekli geliştirdiler. Türk toplumu Osmanlı İmparatorluğu döneminde bazı küçük denemelere karşın söz konusu bu dönüşümü kaçırdı. Günümüz de ise ileri endüstri ülkeleri bilgi toplumu olabilmenin sancısını çekmekte; yeni kazanımlar için engelleri aşmaya çalışmaktalar. Türkiye gibi geliştirmekte veya orta düzeyde gelişmiş ülkelerde genelde eğitim özelde matematik, fen bilimleri ve teknoloji eğitimi ve öğretimi alanında oldukça ciddi ve temel sorunlarla karşılaşmaktadır. Türk eğitim dizgesinin gelişmeyi ve kalkınmayı hızlandırma işlevini daha iyi yerine getirebilmesi için koşullarının sayıca giderek arttığına dikkat çekmek

gerekmektedir. Örneğin, ülkemizde hızlı nüfus artışının eğitim üzerinde oluşturduğu baskı son yıllarda azalmakta, önceki yıllarla karşılaştırıldığında eğitime daha fazla kamu kaynağı ayrılmakta; fakat bireylerin eğitim istemleri, niteliği ve süresi yükselmektedir. Ayrıca Türkiye'nin askeri harcamaları eğitim bütçesindeki harcamalar yönünden gelişmiş endüstri ülkelerine karşılaştırıldığında yatırıma ayrılan payın çok az olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede beşeri gelişmişlik endeksi, HDI kendi başına önemli bir ölçüt olduğu, ülkelerin kendilerini tartmaları ve gelişmelerini sürdürmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Bu konuda Türkiye ile ilgili söylenecek çok söz, tartışılması ve en kısa zamanda çözüm üretilmesi gereken yığınlarca sosyo-ekonomik ve yumaklaşan eğitim sorunları bulunmaktadır. Türk eğitim dizgesinin her kademesinde eğitimde nitelik anlayışı içerisinde yeni birtakım düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda yapılacak bazı çalışmalar şunlar olmalıdır:

- Ulusal düzeyde eğitim politikaları ve politikalara kaynaklık eden eğitim felsefeleri yeniden ele alınıp gözden geçirilmeli; çağa uygun bir yapılandırma ile var olan sorunlara çözüm üretecek nitelikte ve pratik değer içeren politikalar ve felsefeler benimsenmelidir.
- Eğitimin günlük ve siyasi partilerin politikanın dışında tutulması, partiler üstü bir anlayış içerisinde yürütülmesi ve belki de özerk bir yapıya kavuşturulması gerekir.
- Geleceğe yönelik insan kaynağı planlaması yapılarak hangi alanlarda ve ne kadar yetişmiş insan gücüne gereksinim duyulduğu belirlenmelidir.

Belirtilen bu sorunların ve benzerlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi ve araştırılması, bütüncül bir yaklaşımla yeni ve tutarlı eğitim politikaları ve stratejileri geliştirilerek ödünsüz olarak uygulanmalıdır.

Özetle; TC, önümüzdeki on-on beş yıl içerisinde hedeflediği gibi AB'ne tam üye olsun veya olmasın, gelecek nesillere daha iyi bir Türkiye bırakmak için bu süreyi eğitim dizgesindeki belirlenen sorunlardan kurtulmak için en etkili ve yararlı biçimde kullanmak ve çeşitli alanlarda gelişme kaydetmek zorundadır. Bu nedenle Türkiye'de eğitim yeniden her alanda mutlaka yeniden yapılandırılmalıdır. Bunun için eğitimde toplam nitelik (kalite) anlayışının benimsenmesi ve içselleştirilmesi; temel ilke ve kuralların uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2004). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2004*. Ankara: Pegem A Yay.
Baloğlu, Z. (1990). *Türkiye'de Eğitim-TÜSİAD Eğitim Raporu*, İstanbul: TÜSİAD Yay.
DPT (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1995 Dönemi)*. Ankara: TC Başbakanlık

- Devlet Planlama Teşkilatı Yay.
- DPT (2002). Sekizinci Beş Yıllık Plan (2002-2007 Dönemi). Ankara: TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yay.
- DPT (2008). Dokuzuncu Beş Yıllık Plan (2008-2013 Dönemi) Ankara: TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yay.
- EARGED (2003). *TIMSS 1999 Türkiye Raporu*. Ankara: MEB-EARGED Yay.
- EARGED (2005). PISA
- ERG (2007). *Herkes için kaliteli eğitim 2003-2007*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi (ERG) Yay.
- MEB (1995). *Milli Eğitim Şûraları (1939-1993)*. Ankara: MEB Yay.
- MEB (1996). *Milli Eğitim Şûraları (1939-1996)*. Ankara: MEB Yay.
- Martin, M.O., Mullis, I.V.S., Foy, P., Olson, J. E., Erberger, E., Preuschoff, C., Galia, J. (2008). *TIMSS 2007 International Science Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades*. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.
- OECD (1996). *Lifelong Learning for All*. Paris: OECD Pub.
- OECD (2007). *Basic education: Turkey*. Paris: OECD Pub.
- OECD (2008). *Education at a Glance*. OECD Indicators. Paris: Author.
- PISA (2003). *Programme for International Student Assessment*. Paris: OECD Pub.
- PISA (2006). *Programme for International Student Assessment*. Paris: OECD Pub.
- TÜSİAD (2003). Lizbon Avrupa Konseyi AB Başkanlar Konseyi Belgesi, 23-24 Mart 2000. İstihdam, Ekonomik Reformlar ve Toplumsal Uzlaşma, İstanbul.
- UNDP (2008). *Capacity Development: Empowering People and Institutions*. UNDP Annual Report.
- UNDP (2009). *Human Development Report: Overcoming barriers, human mobility and development*. New York: UNDP Pub.
- WB (2006). *Turkey: Education Sector Study- 2006. Sustainable Pathways to an Effective, Equitable, and Efficient Education System for Preschool through Secondary School Education*. Washington, D.C.: World Bank Publishing.